СИСТЕМА ПРАВОВИХ ЗАСАД ЗАСТОСУВАННЯ ЗАХОДІВ АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРИМУСУ ВІЙСЬКОВОЮ СЛУЖБОЮ ПРАВОПОРЯДКУ У ЗБРОЙНИХ СИЛАХ УКРАЇНИ

ПЛАХТІЙ Віктор Миколайович - аспірант Харківського національного університету внутрішніх справ

УДК 342.9
DOI 10.32782/EP.2023.1.43

У статті, спираючись на аналіз наукових поглядів вчених, запропоновано авторське визначення поняття правових засад застосування заходів адміністративного примусу Військовою службою правопорядку у Збройних Силах України. Виділено систему ключових законодавчих та підзаконних нормативно-правових актів, які складають основу нормативно-правового регулювання досліджуваної сфери суспільного життя.

Ключові слова: правові засади, нормативно-правовий акт, адміністративний примус, Військова служба правопорядку, Збройні сили України.

Постановка проблеми

Застосування заходів адміністративного примусу пов'язано з обмеженням прав людини, вплив на її волю та свідомість. Його належне правове регулювання дозволяє ефективно використовувати ці заходи для виконання завдань та функцій Служби правопорядку ЗСУ та не спричиняти недопустиму шкоду. Правові засади – це , так би мовити «ґрунт», що лежить в основі реалізації означених заходів. Авторами тлумачного словнику української мови поняття «засада» розглядається, як: основа чогось; те головне, на чому ґрунтується, базується що-небудь; вихідне, головне положення, принцип; основа світогляду, правило поведінки; спосіб, метод здійснення чого-небудь [1, с. 300]. Тож, правові засади – це насамперед ті правові норми, які регламентують досліджувану сферу, визначають суттєві елементи механізму застосування заходів адміністративного примусу. Вони містяться у нормативно-правових актах, які є різними за юридичною силою, розкриттю змісту яких і буде приділено увагу в рамках представленої наукової праці.

Стан дослідження

Окремі проблемні питання, присвячені діяльності Військової служби правопорядку у Збройних Силах України, в своїх наукових працях розглядали: Ю.В. Гаруст, Г.М. Гнатюк, В.М. Коломієць, А.Т. Комзюк, О.П. Котляренко, А.М. Куліш, С.П. Мокляк, І.О. Остапенко, Б.М. Ринажевський, Т.В. Сараскіна, А.А. Соболєв, П.М. Фівкін, Т.К. Черторизька, Р.Я. Шай, В. М. Шемаєв та багато інших. Втім, незважаючи на значний теоретичний доробок, в науковій літературі недостатньо опрацьованою є проблематика дослідження правових засад застосування заходів адміністративного примусу Військовою службою правопорядку у Збройних Силах України.

Мета та завдання дослідження

Мета статті полягає у тому, щоб надати характеристику системі правових засад застосування заходів адміністративного примусу Військовою службою правопорядку у Збройних Силах України. Для досягнення вказаної мети необхідно вирішити наступні завдання: розкрити сутність поняття правових засад; виділити систему нормативно-правових актів, положення яких спрямовані на регулювання питання застосування заходів адміністративного примусу Військовою

службою правопорядку у Збройних Силах України.

Наукова новизна дослідження

Наукова новизна статті полягає у тому, що в ній дістала подальшого розвитку характеристика система правових засад застосування заходів адміністративного примусу Військовою службою правопорядку у Збройних Силах України.

Виклад основного матеріалу

Почати науковий аналіз найбільш доцільно з Основного Закону, яким є Конституція України. Саме вона визначає базові охоронювані законом цінності, що складають засади діяльності держави та тих суб'єктів, які діють від її імені і за її дорученням. Такими нормами є ст. 3 Основного Закону, згідно якої людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави. Також слід вказати ст. 19, яка зобов'язує органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадових осіб діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України [2]. Важливою є й ст. 60, якою встановлено, що ніхто не зобов'язаний виконувати явно злочинні розпорядження чи накази. За віддання і виконання явно злочинного розпорядження чи наказу настає юридична відповідальність [2].

Заслуговують на особливу увагу й ті статті, які встановлюють права людини, а також одночасно з цим визначають правові засади їх обмежень. Ст. 27 встановлює право на життя як невід'ємне від людини. Ніхто не може бути свавільно позбавлений життя. Обов'язок держави – захищати життя людини. Ст. 28 – повага до гідності, забороняє будь-кого піддавати катуванню, жорстокому, нелюдському або такому, що принижує його гідність, поводженню чи покаранню. Ст. 30 встановлює не допущення проникнення до житла чи до іншого володіння особи, проведення в них огляду чи обшуку інакше як за вмотивованим рішенням суду. У невідкладних випадках, пов'язаних із врятуванням життя людей та майна чи з безпосереднім переслідуванням осіб, які підозрюються у вчиненні злочину, можливий інший, встановлений законом, порядок проникнення до житла чи до іншого володіння особи, проведення в них огляду і обшуку [2].

Закони України складають наступний щабель нормативно-правових актів за їх юридичною силою. Слід вказати на різну ступінь урегульованості питань застосування заходів адміністративного примусу на цьому рівні. Найбільш загальним з цієї точки зору є Закон України «Про Збройні Сили України». Він визначає функції, склад Збройних Сил України, правові засади їх організації, діяльності, дислокації, керівництва та управління ними. Також ним передбачено право на застосування зброї та бойової техніки в мирний час та в особливий період (крім періоду дії воєнного стану), зокрема для: відбиття ударів засобів повітряного та підводного нападу по важливих державних та воєнних об'єктах, безпосереднє прикриття яких здійснюється черговими силами; самозахисту в разі застосування зброї проти них або загрози такого застосування, а також у разі будь-яких дій, що можуть призвести до нанесення значних матеріальних збитків об'єктам, які прикриваються ними, за місцем дислокації чи в районі виконання завдань; забезпечення захисту від терористичних посягань об'єктів та майна Збройних Сил України, зброї масового ураження, ракетної і стрілецької зброї, боєприпасів, вибухових та отруйних речовин, що перебувають у військових частинах або зберігаються у визначених місцях тощо. При чому підкреслюється, що застосування і використання зброї та бойової техніки допускається в разі, якщо інші заходи виявилися неефективними або застосування таких заходів є неможливим [3].

Дисциплінарний статут Збройних Сил України також має загальний характер, ним визначено сутність військової дисципліни, обов'язки військовослужбовців, а також військовозобов'язаних та резервістів під час проходження навчальних (перевірочних) і спеціальних зборів щодо її додержання,

види заохочень та дисциплінарних стягнень, права командирів щодо їх застосування, а також порядок подання і розгляду заяв, пропозицій та скарг [4]. Роль Дисциплінарного статуту ЗСУ полягає в закладенні загального розуміння військового правопорядку як мети забезпечення Службою правопорядку та розуміння обставин, що надають право застосовувати засоби адміністративного примусу при його порушенні.

Найбільшу специфікацію стосовно заходів адміністративного примусу досліджуваними суб'єктами має Закон України «Про Військову службу правопорядку у Збройних Силах України», який, визначаючи її правовий статус, окреслює основні засади застосування заходів фізичного впливу, спеціальних засобів і вогнепальної зброї, зокрема, випадки та основні умови їх використання. Встановлено, що військовослужбовці Служби правопорядку мають право застосовувати заходи фізичного впливу, в тому числі прийоми рукопашного бою, для припинення правопорушень, подолання протидії їх законним вимогам, якщо інші способи не забезпечили виконання покладених на них обов'язків. Військовослужбовці Служби правопорядку під час здійснення службових обов'язків мають право застосовувати наручники, гумові кийки, засоби зв'язування, речовини сльозоточивої та дратівної дії, світлозвукові пристрої відволікаючої дії, пристрої для відкриття приміщень і примусової зупинки транспорту, водомети, бронемашини та інші спеціальні і транспортні засоби, а також використовувати службових собак у таких випадках: 1) для захисту військовослужбовців, інших осіб і самозахисту від нападу та інших дій, що створюють загрозу їх життю або здоров'ю; 2) для припинення масових безпорядків у військових частинах, а також групових порушень громадського порядку військовослужбовцями; 3) для відбиття нападу без застосування зброї на військові містечка, військові об'єкти, будівлі, приміщення, споруди і транспортні засоби Збройних Сил України або їх звільнення у разі захоплення; 4) для затримання, конвоювання до місця розташування органу управління або підрозділу Служби правопорядку, в органи Національної поліції осіб, які вчинили правопорушення, а також тримання осіб, взятих під варту, якщо зазначені особи чинять опір військовослужбовцям Служби правопорядку або є підстави вважати, що вони можуть втекти чи завдати шкоди оточуючим чи собі; 5) для звільнення заручників, захоплених на території військової частини [5]. Разом із цим більша деталізація застосування заходів адміністративного примусу міститься у підзаконних нормативно-правових актах.

Правилами застосування спеціальних засобів військовослужбовцями Військової служби правопорядку у Збройних Силах України доволі детально встановлюються особливості і обмеження щодо застосування окремих видів таких засобів. Зокрема наручники або засоби зв'язування до осіб, які утримуються під охороною, застосовуються за наказом чергового органу управління або підрозділу Служби правопорядку, начальника варти, начальника патруля або начальника групи затримання, які здійснюють конвоювання (супроводження), а також за розпорядженням прямих начальників зазначених осіб у разі: вчинення фізичного опору військовослужбовцям Служби правопорядку; відмови йти під охороною – на час конвоювання (супроводження); спроби самогубства або заподіяння собі каліцтва; нападу на інших військовослужбовців, які утримуються під охороною, та інших осіб – до заспокоєння особи, яка здійснила напад; конвоювання (супроводження) транспортними засобами; конвоювання (супроводження) після затримання військовослужбовця, який утримувався під охороною і вчинив втечу. Встановлено заборону нанесення ударів кийком у разі, коли це не пов'язано із захистом життя та здоров'я військовослужбовця Служби правопорядку або іншої особи: гумовим – по голові, шиї, ключичній ділянці, череву, статевих органах; пластиковим типу «тонфа» – по голові, шиї, сонячному сплетенню, ключичній ділянці, паху, статевих органах, нирках, куприку [6]. Ця Постанова Кабміну розповсюджується на всі випадки використання заходів адміністративного примусу безвідносно до конкретики виконання військовослужбовцями Служби правопорядку тих чи інших завдань.

Доволі значна кількість підзаконних нормативно-правових актів визначає осо-

бливості застосування засобів адміністративного примусу при виконанні окремих завдань відповідними структурними підрозділами. Інструкцією про організацію патрульно-постової служби Військовою службою правопорядку у Збройних Силах України встановлюється права та обов'язки патрульних військовослужбовців, що є необхідним елементом забезпечення законності при реалізації заходів адміністративного примусу. Так на патрульного покладаються обов'язки: знати обов'язки патрульного, порядок застосування до військовослужбовців (військовозобов'язаних) та працівників, які вчинили або вчиняють правопорушення, заходів адміністративного примусу; не дозволяти затриманим відходити від начальника патруля без його дозволу; отримавши від начальника патруля наказ про супроводження затриманих до органу управління Служби правопорядку (підрозділу Служби правопорядку в гарнізоні), доставити затриманих осіб до оперативного чергового органу; надавати в межах наявних можливостей домедичну допомогу особам, які потерпіли від правопорушень і нещасних випадків, перебувають у безпорадному або небезпечному для життя і здоров'я стані; після закінчення патрулювання прибути до свого підрозділу, доповісти командиру підрозділу Служби правопорядку про завершення патрулювання, здати вогнепальну зброю, боєприпаси, спеціальні засоби та нарукавну пов'язку військовослужбовця Служби правопорядку [7].

Порядком організації несення служби черговими змінами охорони і конвоювання підрозділів Військової служби правопорядку у Збройних Силах України та конвоювання засуджених, узятих під варту, заарештованих та затриманих військовослужбовців окреслюються основні (охорона та конвоювання засуджених, узятих під варту, заарештованих та затриманих військовослужбовців, охорона гауптвахт та здійснення пропускного режиму на їх територіях тощо) та додаткові функції чергової зміни охорони і конвоювання, які виконуються під час виникнення надзвичайних обставин військовослужбовці чергових змін охорони і конвоювання (переслідування і затримання засуджених, узятих під варту, заарештованих та затриманих військовослужбовців, які вчинили втечу або намагаються втекти з-під охорони; відбиття нападу; припинення заворушень та виявлень групової непокори серед засуджених; припинення терористичних актів; ліквідація пожеж, наслідків стихійного лиха, вибухів та аварій на гауптвахті, на об'єктах охорони чергової зміни охорони і конвоювання в закладі охорони здоров'я в системі Міністерства оборони України та в будівлі органу управління (військової частини) Служби правопорядку (підрозділу Служби правопорядку в гарнізоні) [8]. Названі функції конкретизують коло тих відносин, в яких уповноважені військовослужбовці названих підрозділів застосовують заходи адміністративного примусу. Отже, за специфікацією засад застосування заходів адміністративного примусу підзаконні нормативно-правові акти не є однорідними, окремі з них мають загальних характер та розповсюджуються на всіх військовослужбовців, інші – деталізують умови, права та обов'язки щодо їх застосування відносно конкретних сфер діяльності окремих структурних підрозділів Служби правопорядку.

Висновки

Проведений аналіз дає змогу дійти до висновку, що правові засади застосування заходів адміністративного примусу доцільно охарактеризувати, насамперед, як сукупність правових норм, що містяться у нормативно-правових актах, які встановлюють права та обов'язки військовослужбовців Служби правопорядку ЗСУ в розглядуваній сфер. Вони містяться у різних за юридичною силою нормативно-правових актах. Так, Конституція закріплює основні обов'язки держави по відношенню до громадян, визначає коло прав та свобод, які кореспондують державі зобов'язання щодо їх дотримання та одночасно окреслює випадки їх допустимих обмежень. Закони України у цій сфері можна класифікувати на декілька видів залежно від ступеню регламентації правового статусу військовослужбовця Служби правопорядку як суб'єкта застосування заходів адміністративного примусу: 1) Закони, які характеризують правовий статус військовослужбовця, його права та обов'язки без відносно до сфери його діяльності. Такі Закони дозволяють

сформулювати загальні засади правопорядку в ЗСУ, який має підтримуватися Службою правопорядку; 2) Спеціальний Закон, що регламентує права та обов'язки саме військовослужбовців Служби правопорядку, у тому числі щодо застосування ними заходів адміністративного примусу. Підзаконними нормативно-правовими актами деталізується перелік, види, порядок та умови застосування заходів адміністративного примусу, у тому числі за специфічних обставинах.

Література

1. Словник української мови : [в 11 т.] / АН Української РСР, Ін-т мовознав. ім. О. О. Потебні ; редкол.: І. К. Білодід (голова) [та ін.]. - Київ : Наук. думка, 1970 - 1980. Т. 3 : З / ред. тому: Г. М. Гнатюк, Т. К. Черторизька. 1972. 744 с.

2. Конституція України від 28 червня 1996 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text

3. Про Збройні Сили України. Закон України від 6 грудня 1991 року № 1934-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1934-12#Text

4. Про Дисциплінарний статут Збройних Сил України. Закон України від 24 березня 1999 року № 551-XIV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/551-14/conv#n675

5. Про Військову службу правопорядку у Збройних Силах України. Закон України від 7 березня 2002 року № 3099-III. URL https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3099-14/conv#n8

6. Про затвердження Правил застосування спеціальних засобів військовослужбовцями Військової служби правопорядку у Збройних Силах України під час здійснення службових обов'язків. Постанова Кабінету Міністрів України від 18 січня 2003 р. № 83. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/83-2003-%D0%BF#Text

7. Про затвердження Інструкції про організацію патрульно-постової служби Військовою службою правопорядку у Збройних Силах України. Наказ Міністерства оборони України від 10.10.2016 № 515 (у редакції наказу Міністерства оборони України від 21 травня 2020 року № 164). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1429-16#n7

АНОТАЦІЯ

Встановлено, що правові засади застосування заходів адміністративного примусу доцільно охарактеризувати, насамперед, як сукупність правових норм, що містяться у нормативно-правових актах, які встановлюють права та обов'язки військовослужбовців Служби правопорядку ЗСУ в розглядуваній сфер.

Акцентовано увагу на тому, що система правових засад застосування заходів адміністративного примусу Військовою службою правопорядку у Збройних Силах України складається із великої кількості нормативно-правових актів різної юридичної сили. Так, Конституція закріплює основні обов'язки держави по відношенню до громадян, визначає коло прав та свобод, які кореспондують державі зобов'язання щодо їх дотримання та одночасно окреслює випадки їх допустимих обмежень. Відмічено, що Закони України у цій сфері можна класифікувати на декілька видів залежно від ступеню регламентації правового статусу військовослужбовця Служби правопорядку як суб'єкта застосування заходів адміністративного примусу, зокрема: 1) Закони, які характеризують правовий статус військовослужбовця, його права та обов'язки без відносно до сфери його діяльності. Такі Закони дозволяють сформулювати загальні засади правопорядку в ЗСУ, який має підтримуватися Службою правопорядку; 2) Спеціальний Закон, що регламентує права та обов'язки саме військовослужбовців Служби правопорядку, у тому числі щодо застосування ними заходів адміністративного примусу.

Наголошено, що підзаконними нормативно-правовими актами деталізується перелік, види, порядок та умови застосування заходів адміністративного примусу, у тому числі за специфічних обставинах.

Ключові слова: правові засади, нормативно-правовий акт, адміністративний примус, Військова служба правопорядку, Збройні сили України.

8. Про затвердження Порядку організації несення служби черговими змінами охорони і конвоювання підрозділів Військової служби правопорядку у Збройних Силах України та конвоювання засуджених, узятих під варту, заарештованих та затриманих військовослужбовців. Наказ Міністерства оборони України від 05 липня 2022 року № 178. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0924-22#Text

SUMMARY

It has been established that the legal principles of the application of administrative coercive measures should be characterized, first of all, as a set of legal norms contained in regulatory legal acts that establish the rights and obligations of military personnel of the Law Enforcement Service of the Armed Forces of Ukraine in the area under consideration.

Attention is drawn to the fact that the system of legal principles of the application of administrative coercive measures by the Military Law Enforcement Service of the Armed Forces of Ukraine consists of a large number of regulatory legal acts of various legal force. Thus, the Constitution enshrines the basic obligations of the state in relation to citizens, defines the range of rights and freedoms that correspond to the state's obligations to observe them and at the same time outlines the cases of their permissible restrictions. It is noted that the Laws of Ukraine in this area can be classified into several types depending on the degree of regulation of the legal status of a military serviceman of the Law Enforcement Service as a subject of administrative coercion, in particular: 1) Laws that characterize the legal status of a military serviceman, his rights and obligations without reference to the sphere of his activity. Such Laws allow to formulate the general principles of law and order in the Armed Forces of Ukraine, which must be supported by the Law Enforcement Service; 2) A Special Law that regulates the rights and obligations of military servicemen of the Law Enforcement Service, including regarding their application of administrative coercion measures.

It is emphasized that subordinate normative legal acts detail the list, types, procedure and conditions for the application of administrative coercion measures, including under specific circumstances.

Keywords: legal principles, normative legal act, administrative coercion, Military Law Enforcement Service, Armed Forces of Ukraine.